

Apunts folklòrics esporàdics fets per Palmira Jaquetti a partir de 1937

Salvador Rebés Molina
Grup d'Estudis Etnopoètics
salvador.rebes@gmail.com

RESUM

A conseqüència d'una crisi personal esdevinguda entre 1934 i 1939, la vida de Palmira Jaquetti va prendre una nova virada que la va impulsar a compondre cançons i poesia. Després d'haver deixat la recol·lecció sistemàtica de cançons populars l'any 1945, Jaquetti va conservar l'interès per la cultura tradicional, sobretot per les cançons infantils. A partir de 1937 continuarà aplegant materials folklòrics, tot i que de manera esporàdica i empena per altres interessos, els uns com a font d'inspiració artística i els altres per motius d'estudi o per mera curiositat.

Les fonts primàries d'aquest article són els quaderns manuscrits i altres documents dipositats a l'arxiu privat de Palmira Jaquetti i Isant, que és propietat de la seva afillada i hereva Guillermina Jeggle i Soler i que es troba a hores d'ara a Sant Andreu de Llavaneres (Maresme).

PARAULES CLAU

Palmira Jaquetti i Isant; Francesc Pujol i Pons; Carles Riba i Bracons; Obra del Cançoner Popular de Catalunya; cançons populars; cançons d'infants; endevinalles

OCCASIONAL FOLKLORIC NOTES TAKEN BY PALMIRA JAQUETTI AFTER 1937

ABSTRACT

As a result of a personal crisis between 1934 and 1939, Palmira Jaquetti's life took a new turn that led her to compose songs and poetry. After abandoning the systematic collection of folk songs in 1945, Jaquetti maintained her interest in traditional culture, especially in children's songs. From 1937 onwards she continued to collect folkloric materials, albeit sporadically and motivated by other interests as she searched for artistic inspiration or simply gave free rein to her curiosity.

The primary sources for this article are the manuscript notebooks and other documents kept in the private archive of Palmira Jaquetti i Isant, which is owned by her adopted daughter and heiress Guillermina Jeggler i Soler and which is currently located in Sant Andreu de Llavaneres (Maresme).

KEYWORDS

Palmira Jaquetti i Isant; Francesc Pujol i Pons; Carles Riba i Bracons; Obra del Cançoner Popular de Catalunya; folk songs; nursery rhymes; riddles

REBUT: 23/06/2021 | ACCEPTAT: 28/07/2021

1. Orígens de «la dona que canta». La virada de 1937

En qualsevol biografia és possible de trobar punts d'inflexió, moments i esdeveniments crucials, que decanten l'existència en un sentit o en un altre. A vegades demanen un examen subtil, esclaridor, però d'altres es deixen percebre amb facilitat perquè arriben com un terrabastall, que ho capgira tot de dalt a baix. És el cas de Palmira Jaquetti.

Recordem que el 6 d'octubre de 1934 se li va manifestar una poliartritis articular que la va tenir allitada fins al 16 de juny de 1937, la major part del temps a l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau¹ i atesa pel director del servei de Cirurgia Ortopèdica, doctor Josep M. Vilardell. Així ho notificava ella, per carta, a Lluís Nicolau d'Olwer el 14 de juliol de 1936, tres dies abans de l'aixecament militar a Melilla, prefaci de la Guerra Civil Espanyola:

Ja fa prop de dos anys —6 octubre!— que sóc presonera del llit. Atac de reuma articular, del qual vaig passar període de febre a casa. Ací [*a l'Hospital de Sant Pau*] varen portar-m'hi per ortopèdia [de] cames després d'una inútil estada en una clínica. D'ací passaré encara a Solàrium, on el Dr. J. M.ª Vilardell continuarà operant-me. Fa 13 dies que estic operada genoll, artroplàstia. El Dr. Vilardell n'està content. Enyoro el món amb les pedres i arbres. Ací, la finestra em brinda ocells i flors! He enfondit molt al meu món interior. Tinc molts llibres i escric el que em vessa (Massot 2021b: 90-91).

Per fer més passador l'internament, a més de freqüentar la companyia dels llibres, Jaquetti va reprendre la pràctica de l'escriptura creativa, que tenia abandonada després d'haver-se casat amb el jove belga Henri Daoust (Enric d'Aoust),² amb la sola excepció del lirisme afegit a les memòries de les missions de recerca fetes entre 1925 i 1934 per a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (OCPC). D'aquesta desclosa poètica és el plec inèdit *Poesies primavera i estiu 1936 / corregides i refoses. / A punt de posar a màquina (Hereus de Palmira Jaquetti i Isant [HdPJ], C2/3: 3)*.³ Escrites gairebé totes en quartilles blanques o en fulls extrets d'un quadernet de format 21,5 × 15,5 cm, el poema «Camí» presenta la peculiaritat de trobar-se al dors d'una fitxa d'infermeria (controls de temperatura i medicació). El seu to eteri, melangiós, ens revela l'estat anímic de l'autora per aquelles dates, juny de 1936:

En la tarda blanca i plena,
mentre la llum, fil a fil,
desteixeix la meva pena,
vull com estrella quedar,
deturada, imprecisa...⁴

1 Anomenat mentre va durar la guerra «Hospital General de Catalunya».

2 Celebrat a l'Abadia de Montserrat el 27 de juny de 1927. Sobre l'experiència conjugal de Jaquetti, vegeu Rebés (en premsa: capítol «Enric D'Aoust. Amor, dolor i alliberament»).

3 Gràcies a l'amabilitat de Guillermina Jeggler i Soler, afillada i hereva de Palmira Jaquetti, he pogut consultar, ordenar i inventariar el fons privat dels Hereus de Palmira Jaquetti i Isant (HdPJ), que es conserva, a hores d'ara, en un domicili de Sant Andreu de Llavaneres (Rebés 2021c). El Centre de Documentació de la Direcció General de Cultura Popular i Associacionisme Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya té el propòsit d'escanejar el fons HdPJ a fi d'incorporar-la a un futur Arxiu Palmira Jaquetti.

4 Vegeu publicats altres poemes de 1936 a l'antologia de Carme Oriol (2021: 139-160).

Malgrat tot, el cop més acerb no vingué de les operacions ni dels mesos d'allimentament, sinó del procés de divorci que li exigia el seu marit i que va culminar amb la sentència judicial del 24 d'abril de 1937.⁵ I, a sobre, havia d'afrontar el dolor de no haver estat mare, visible al títol de les primeres cançons infantils, iniciades el 25 de març de 1937: *Cançons d'infants / Quadern n.º 1 / Correspon a l'últim període de / la meva vida a l'Hospital. Con-/sumació de la meva tragèdia amorosa, / cants pels fills de tothom / dedicats als fills que ja no tindrè mai*, amb la declaració adjunta: «Nova virada. Quadern dedicat als infants» (HdPJI, C4/I: 1). Nova virada. Retinguem això perquè és l'expressió més significativa del canvi de rumb que havia de prendre la seva vida.⁶ Ho reiterava anys més tard, en una mena d'article mecanoscrit que porta el lema de capçalera «Si n'era una dona que canta... (Els versos famosos de López-Picó)»:⁷

Vaig començar, i escric, dins un clima de tragèdia personal,⁸ en els turments més insuportables de l'esperit. [...]. Aquests turments, que ara sotmeto i que són a la base de la meva modesta creació, m'eren un martiri horrible [...]. Vaig començar a alliberar-me, a intentar-ho, a volguer salvar-me d'un martiri moral que se me n'hauria endut la raó i vaig pastar la terra, aquest fang del sofriment, i vaig començar a expréme'n flors de joia. Jo que hauria volgut ésser mare de molts de fills, vaig començar a avesar-me a la idea que tots ho podrien ésser, de meus, i vaig començar de cantar-los. (HdPJI, C3/I: 3).

Així doncs, el resultat d'aquella prova de foc va ser una Jaquetti trasmudada, definitivament refeta per un afany continuat de creació en música i poesia. Assistim a la gènesi de la dona que canta: «Tota la meva obra, tot el meu viure junt, l'aspiració total de l'ànima són només el camí de recerca de l'infinit i, si se'm permet l'agosarada expressió, tot cristal·litza en el meu cant» (*Muntanya, pau, amor, joia... 1959*. Biblioteca de Catalunya, M 6920/8).

5 Feia mesos que estaven distanciats, i no pas per raó del tractament hospitalari. Sabem que Jaquetti cercava un lloc per viure, amb la seva mare, des del començament de 1936: «la meva esposa m'encarrega que li escrigui qu'ahir visità la senyora Abadal, la qual li digué qu'ara no té cap habitació disponible, pero qu'a primers d'Abril ne tindrà una [...]. Sense que sapiguem com s'hi menja, sí que podem dir qu'es una pensió selecta y seria. [...] Molt compadit de les seves malhaurances, que espero serán acabades, la saluda atent. Alfons Par» (HdPJI, B2/Par). Trobaran finalment un piset a l'avinguda de Sabino Arana, 1, 4t 2a (ara Pi i Margall), al juny de 1936. Alfons Par i Tusquets va morir a l'agost, afusellat per milicians a la carretera de la Rabassada.

6 Cal comptar-hi també la mort de Maria Isant, el 7 d'abril de 1939: «Cant d'enyor / de la mare. / Entro en possessió / definitiva de la meva solitud» (HdPJI, C4/I: 5). Sobre la unió entre mare i filla, vegeu Rebés (2021a) i Clotet (2021).

7 L'esmenta de memòria; en realitat, fa «Si n'és una dona qui canta en la nit». Ja l'havia citat, amb més rigor, a la memòria de la missió de 1925: «Si n'és una dona que canta en la nit» (Massot 1996: 141). L'amistat amb López-Picó l'acredita aquesta felicitació en vers rebuda el 6 de gener de 1944: «Rimo Palmira amb guspira / i la joia de Nadal / acorda en flames de lira / el bon auguri amb el qual /cullo palmes a la fira / de Reis que us en fan senyal» (HdPJI, B2/López-Picó, 2). La rima *Palmira / guspira* és un retrat instantani, d'un encert remarcable.

8 Trobo escaient l'adjectiu «personal», ratllat al ms.

2. De la recerca de cançons als apunts esporàdics d'un folklore divers

La qüestió és si la «nova virada» havia d'incloure o no la recerca folklòrica. Com bé assenyala Josep Massot i Muntaner, al principi «no va oblidar la seva dèria per les cançons populars, que va recollir, d'una manera més aviat simbòlica, no solament a Tona [juliol de 1937], sinó ja abans, a l'Hospital de Sant Pau, mentre estava allitada» (Massot 2021a: 47). Acabada la guerra, però, una tercera provatura, el 1940, la va convèncer que no podia continuar en solitari la tasca que havia dut a terme per a l'extinta OCPC. «Contrastant amb les missions anteriors de Jaquetti, les tres “voluntàries” són esborranys mal ordenats, amb unes notes mínimes» (Massot 2021c: 376). Amb l'aplec de 1945, fet a instàncies de l'Instituto Español de Musicología del Consejo Superior de Investigaciones Científicas de Barcelona (CSIC), posarà punt final a aquest tipus de treballs de camp (Ros-Fàbregas 2020).⁹ No és tan sols que s'avingués poc o gens amb l'orientació del CSIC, d'abast nacional espanyol, sinó que el nexa que hi tenia, circumstancial i feble, basat potser en l'esperança d'una retribució complementària, tan necessària en plena postguerra, es va truncar del tot per la mort de l'estimat mestre Francesc Pujol i Pons,¹⁰ a qui devia segurament aquell encàrrec postrem.

El cas és que, tot i haver-se retirat de l'arplega de cançons, Jaquetti es mantindrà oberta a la veu del poble, per bé que de manera diferent, ara molt més irregular i per motivacions noves, externes al simple esperit de recerca: com a font d'inspiració artística, com a matèria d'estudi i, de vegades, per mera curiositat. Estem parlant d'un material diversificat (cançons, cantarelles, endevinalles, reclams de carrer), i és important d'assenyalar que són testimonis aleatoris, sovint anònims, rebuts a l'atzar, i que no hi ha tampoc cap pauta temporal que els ordeni. Te'ls trobes escampats aquí i allà, als seus quaderns de cançons i als quaderns de notes poètiques,¹¹ però també en fulls esparsos i, fins i tot, a la correspondència. Vegem-ho tot seguit, estructurat en dues parts enumeratives, segons que continguin o no folklore infantil.

3. Preferència pel folklore dels infants

Els primers materials d'aquestes característiques són les cançons d'una tal Maria Teresa, filla de Torà, sense edat ni cognoms, anotades durant la primavera de 1937 al primer quadern de cançons de Palmira Jaquetti, fet als darrers mesos de l'hospital (HdPJI, C4/I: 1). Hi ha una altra cantaire de Torà a la missió voluntària *Cançons recollides per Palmira Jaquetti a l'Hospital de Sant Pau* (OCPC, C-290 a C-292). S'anomena Maria Espinagosa, de 43 anys: «Aprengué les cançons de la germana [...]. És serventa de l'Hospital de S. Pau, on jau malalta i m'acompanya en el captiveri semblant, en una cambra de distingides, Sala Sta. Rosa, a 12 de març, 1936»

⁹ Per exemple, durant els sojorns a la Vall d'Aran (1940-1963) omplirà una munió de fitxes relatives a la llengua i a la toponímia del país, sovint d'informació oral, però no es dedicarà a les cançons, com havia fet el 1925.

¹⁰ Mort sobtada, el 24 de desembre de 1945. Pujol col·laborava aleshores amb el CSIC, a més de ser un puntal de l'Orfeó Català i l'home de confiança de Rafael Patxot i Jubert, fundador i mecenes de l'OCPC. Palmira Jaquetti sotmetia a l'opinió de Pujol les seves cançons inèdites, com demostra alguna correcció del mestre.

¹¹ El fons de Palmira Jaquetti conté una vintena de quaderns de cançons, entre originals i còpies, i uns seixanta més dedicats a la creació poètica, en prosa i, sobretot, en vers.

(OCPC, C-292). Qui sap si estarien relacionades o no? Fos qui fos la Maria Teresa del quadern, el que compta, en realitat, és que les seves cançons, recollides al marge de la missió voluntària per a l'OCPC, hi són per motius pràctics, per servir-se'n, en qualitat de model literari i musical.

Comencen per la lletra adjunta a la cançó núm. I-94 de Jaquetti:

<p>—Sota sota cambra, 2 cambra de seda. —De quina seda, 4 groga o vermella? —A quant va l'unça? 6 —A tres truquets. —Aquesta me l'emporto 8 per anar a barquets.— Dalt del palau</p>	<p>10 hi ha una senyora que pren xocolata 12 i se la posa a la butxaca. Ous del dia, 14 Ave Maria, filla del rei, 16 aquesta me l'emporto per a collir clavells.¹²</p>
--	---

La segona és al costat de la núm. I-95:

<p>Jo en sé una cançó 2 de fil i cotó, campanes de plata, 4 capell de senyor. Senyor Manuel (~ coronel) 6 casem-nos tos dos,</p>	<p>farem botifarres 8 del ventre més gros. Senyor comandant, 10 [casem-nos tos dos, farem botifarres] 12 del cap del gegant.</p>
--	--

La tercera, inspiradora de la composició de Jaquetti núm. I-97, és una versió excel·lent d'*El poll i la puça*:

<p>El poll i la puça 2 es volien casar i no tenien 4 pa per a menjar. En surt la formiga 6 del seu gran graner: —Avanceu les bodes, 8 jo pa vos duré. —Ora pan tenemos, 10 ora curaremos, q[ue] por vino ya pelearnos.— 12 Ja en surt el mosquit del seu gran celler: 14 —Avanceu les bodes, jo vi vos duré. 16 —Ora vi tenemos, ora curaremos (~ aturaremos)</p>	<p>18 q[ue] por carne ya pelearnos.— Ja en surt el llop, 20 q[ue] n'és carnisser. —Avanceu les bodes, 22 jo carn vos duré —Ora carn tenemos, 24 ora curaremos, q[ue] por músics ya pelearnos.— 26 Ja en surt el grill del seu gran griller. 28 —Avanceu les bodes, ja ja tocaré. 30 —Ora música t[enemos], ora aturaremos</p>
---	---

¹² Regularitzo l'ortografia i la puntuació dels textos folklòrics.

<p>32 q[ue] por bailadora ya pelear[e-
mos].—
Ja en surt la rata</p> <p>34 del seu gran rater:
—Si tanqueu el gat,</p> <p>36 jo ja ballaré.
—Ora b[all tenemos]</p> | <p>38 y por cura ya pelearnos.—
Ja en surt l'escarbat,</p> <p>40 q[ue] n'és piloter:
—Avanceu les b[ode]s,</p> <p>42 q[ue] jo ja us casaré.¹³</p> |
|---|--|

I després de la núm. I-97 ve la lletra de *Tres passos he fet en terra*:

<p>De genolls postrats en terra,</p> <p>2 no sé si el rei dirà re.
—De tres filles que usted tiene,</p> <p>4 si me quiere dar la una?
—Ni la una ni la otra,</p> <p>6 no les [sic] tengo para dar
porque el pan que yo he comido</p> <p>8 ellas también comerán,
y el vino que yo he bebido</p> <p>10 ellas también beberán.
—Ja me'n torno descontenta</p> <p>12 cap al palacio del rei.</p> | <p>—Torni, torni, escudela,</p> <p>14 la més maca li'n daré,
la [més maca] i la més linda,</p> <p>16 la [més] linda del roser.
—Aquesta me n'emporto,</p> <p>18 me n'emporto per muller.
—Us demano, escudela,</p> <p>20 que me la governeu bé.
—En serà ben governada,</p> <p>22 en cadira d'or sentada,
dormirà als braços del rei.</p> <p>24 Adiós, rosa i clavell.</p> |
|---|--|

Crec que pertanyen a la mateixa Maria Teresa els dos íncipits anotats a sota: «Sⁿ Serenín del mundo, / [san Serenín], por Dios, / yo como soy c[ristiano]» (*San Serenín del Monte*), i «El día 15 de mayo / hay una fiesta en Granada» (romanç de *Santa Catalina*).

Abans de cloure el quadern, Jaquetti feia memòria d'una cantarella que tenia ben apresada:

Popular. M.ª Carbó i mamà:

- Dalt del cotxe n'hi ha una nina
- 2 que repica un cascavell,
trenta, quaranta,
- 4 l'ametlla amarganta,
trenta i vint,
- 6 un ram de fil,
pinyol madur,
- 8 ves-te'n tu.

Avançant ara fins al tercer quadern de cançons, que va de l'agost de 1937 al març de 1938 (HdPJI, C4/I: 2c), llegim entre els números III-64 i 65 dues lletres obtingudes de la «Sra. Maria Teresa Anguera, Vda. Suqué», és a dir, Maria Teresa Anguera i Pons, nascuda a Reus, vídua, des de 1932 de l'empresari reusenc Artur Suqué i Sucona¹⁴ i propietària de l'immoble catalogat com a casa Artur Suqué, al

¹³ Abreviacions, variants i sobreentesos que són propis de l'arreglada oral, aquí en altres textos de l'article.

¹⁴ Pare del fabricant tèxtil Artur Suqué i Anguera (1903-1974) i avi del fundador del Grup Peralada, Artur Suqué i Puig (1930-2021). Una nissaga empresarial que perpetua, a hores d'ara, la família Suqué-Mateu.

núm. 45 de la via Laietana de Barcelona. Les dames de la burgesia acabalada també podien saber cançons populars genuïnes. Són dos jocs de falda:

[1]
Xim, xam, conillam
de la terra de l'aram,
si n'hi era,
no n'hi era,
quantes branques té al darrere?

[2]
—Conillet, conillet,
quina hora és? (Posant dits)
—Les tres... les dues...
(I s'hi torna, si no ho endevina.)

Aquesta formuleta de comptar és d'una de les seves filles, Maria Teresa Suqué:

Uni, dori, teri, cateri,
mata la veri,
viri, virom
compta-les bé,
que les dotze hi son.
(Han de comptar-se.)

Ja en plena postguerra, mentre estiujava a la Vall d'Aran, l'antiga missionera de l'OCPC sentia cantar, a Bossòst, dues lletres de cançonetes catalanes i tres de castellanes, i les afegia a la tapa posterior d'un quadern, mig buit, titulat *Apunts per a una novel·la de muntanya*, un projecte literari que no va fructificar (HdPJI, C2/2: 7):

[1]
Quatre pedretes al carrer,
jo les he contades bé,
de color de xocolata,
una, dos, tres i quatre.

[2]
Pit, pit,
una ametlla i un confit.

[3]
Un, don-din, colorín, colorete,
a mi abuela le pica el oje;,
si le picará,
métele el dedo y lo verás.

[4]
Un aeroplano tira una bolita.
¿Dónde va a parar?
En Leridá.¹⁵

[5]
Pito, pito, manzanito,
cuenta las vacas a veinticinco
y los bueyes a veintiséis,
menos una que dejó
el puchero y la cuchara,
santa¹⁶ aquí y vete a la cama.

¹⁵ Variants d'altres indrets: «Un avioncito salió de paseo, / tiró una bolita, ¿Dónde va a parar? / A León; de León a Puerto Rico (~ A Burgos, a Francia y a Portugal)», etc. Per més innocent que fos, el 1945 la «bolita» de Lleida faria estremir més d'un adult pel record del bombardeig aeri del 2 de novembre del 1937, que va causar al voltant de 250 morts i 600 ferits. Cerqueu a internet el reportatge fotogràfic d'Agustí Centelles. Només a la finca dels meus besavis Puig-Bayer, carrer Major, 33, ensorrada en gran mesura, s'hi va rescatar una vintena de cadàvers, entre els quals els de la mestra de piano del 4t. pis i els seus alumnes. Els besavis van sobreviure de miracle.

¹⁶ Fa més sentit «zampa tú», com és en altres versions que conec.

D'aquell mateix estiu era un *Periquillo me quiere pegar que*, estranyament, girava el dit acusador cap la mare (HdPJI, C2/1: 17, f. 40 v.º):

- ¡Mamá me quiere pegar!
2 —¿Por qué?
—Por nada, però.
4 —Por algo será.
—Por un tomate,
6 por una onzolica
de chocolate.

Tres anys després recollia la *Pipirigaña* de la nena M. Reina, a la part final d'un quadern que arriba «a ben entrat l'estiu, 1948» (HdPJI, C2/1: 24, f. 65). Una altra *retahila* de comptar:

Va seguint els deus dits estesos a la falda de l'altra nena:

- Pipirigaña mata la gaña (~ araña),
2 un cochinito bien peladito.
¿Quién lo peló?
4 La Pipirigaña
que está en un rincón
6 comiendo gazpachos
con un cucharón.

Aleshores amaga un dit i diu: «Un, dos, tres».

Com veiem, encara que l'obra de Jaquetti no va prendre mai com a referent el folklore infantil castellà, ni l'havia tingut tampoc en compte mentre treballava per a l'OCPC, sí que l'admetia al apunts esparsos. El seu amor pels infants era un amor universal. Podem verificar-ho al seu treball «La comptina»,¹⁷ presentat al VIII Congrés Internacional d'Estudis Romànics (Florència, 3-8 d'abril de 1956). Es tracta d'una rica mostra del cançoner infantil català, més expositiva que no analítica o científica, secundada per analogies d'altres idiomes: alemany, anglès, aranès, castellà, francès, italià, portuguès. I encara s'hi excusava perquè «no ens ha estat possible de recollir cap comptina escocesa, ni irlandesa, ni walona, ni flamenca, ni húngara, ni yugoeslava, ni grega. Cloure aquest estudi no és sinó començar-ne, insinuar-ne molts» (Jaquetti 1960: 598).¹⁸

L'afició comparativa li venia de lluny. Així, he tingut l'ocasió d'exhumar entre els seus papers unes *Comptines facilitades l'any 1936 per Carles Riba* (HdPJI, C3/3: 4b). Són dotze fulls de cançons d'infants (sense tonada) mecanoscrites i dividides en dues parts de numeració independent, l'una de quatre fulls en francès —amb la paraula *comptines* escrita de la mà de Carles Riba—, i l'altra de vuit fulls de *nursery rhymes*. Vint anys abans de Florència! A part d'això, Jaquetti guardava dues quartilles esgrogueïdes, de lletra vuitcentista, en què una mà anònima havia co-

17 Mot manllevat del francès *comptine* (derivat de *compter*) que ella aplicava a la cançó infantil de tota mena.

18 D'esperit més estètic que no científic, «La comptina» deixava d'indicar a la bibliografia el material utilitzat.

piat unes *Addicions y variants / als / Jochs de la infancia / Francisco Maspons y Labrós*, (HdPJI, E/4). Devia ser l'obsequi d'un altre benefactor. De tota manera, no són textos originals, sinó còpies de les versions que inclou Celestí Barallat (1874) a la seva recensió del llibre de Maspons (1874), a les quals se sumen *La sabateta* i *La vella sorda*, copiades d'un article similar de Gaietà Vidal (1874: 28 i 56):

[1]
 —¿A hont sont los bous?
 —Al corral.
 —¿Qué menjan?
 —Pallot.
 —¿Qué behuen?
 —Aygua del regarot.
 —¿A hont son los aucells?
 —Al niu.
 —¿Qué fan?
 —Piu, piu, piu, piu.

[2]
 La vella vella sorda
 Quan fila may se torba:
 Son marit n'es mort;
 Portemblal clot:
 Si per cas no hi entra

Llevemli lo ventre
 Si per cas no hi cap
 Tallemli lo cap.

 —Qui son aquestos homes
 Que passen per assí?
 —Sonne dotze comptes
 Tots gent del mal viatge
 Que portan armillas
 Brodadas de seda
 —¿De quina seda?
 —Ni groga ni vermella.
 —¿Y donchs de quina?
 —De la corona fina.
 —¿A quan va l'unsa?
 —A sis truquets.
 —Jo me 'en quedo aquesta
 Pel meu marit Marqués.¹⁹

Tinguem en compte que Maspons era una de les autoritats predilectes de Jaquetti (i de tothom), junt amb l'inevitable Joan Amades. He pogut veure entre els seus papers una fitxa de préstec de la Biblioteca de Catalunya, aleshores «Biblioteca Central», corresponent al vol. XXXIX de la col·lecció Barcino, és a dir, el llibre de Maspons (1928),²⁰ el qual «tindrà que devolverse por todo el día 22 mar[zo de] 1956» (HdPJI, A1/29). Les setmanes prèvies al compromís de Florència. I alguna cosa nova preparava l'any 1961, segons que es dedueix d'aquesta carta del professor Jacques Pochon, de l'Institut Français de Barcelona, escrita el 23 de maig (HdPJI, B2/Pochon, 1):

J'ai été très heureux de vous rencontrer à l'issue de ma conférence vendredi dernier. [...] Je vous envoie ci-dessous quelques renseignements concernant les chansons populaires français que vous m'aviez demandés. Peut-être vous seront-ils utiles [...] et que vous pourriez trouver à l'Institut même. [...] Il existe enfin, en disque, des chansons du folklore français [...]. Nous en possédons seulement un petit nombre dans notre discothèque, mais ils sont, bien sûr, à votre disposition.

19 He conservat aquí l'ortografia del copista. Segons Gaietà Vidal, els infants de Vilafranca cantaven *La sabateta* després de *La gallina politana*, com a complement del mateix joc (1874: 28). Pel que fa al joc de *La vella sorda*, recordem que l'havia consignat Milà abans que Maspons i que els seus comentaristes (Milà 1862: 266-267).

20 Tant podia ser la primera edició corregida i augmentada de 1928 com la reimpressió de 1933.

Tornant enrere, als apunts esporàdics que resseguim, podrien ser d'Arties les cantarelles de joc que veureu a continuació, en castellà, francès i aranès, encapçalades pel trivial *Corro de la patata*. Ocupen la tapa posterior d'un quadern escolar de les «Escuelas Nacionales del Valle de Arán», aconseguit sens dubte a Arties, que Jaquetti havia anat omplint de poesies a partir del 6 de juliol de 1957 (HdPJI, C2/2: 31):

[1]
Al corro la patata
comeremos ensalada
como comen los señores,
naranjitas y limones,
alupé, alupé,
sentadita me quedé.

[2]
Au rondeau du maillot
ma grand-mère, ma grand-
mère,
au rondeau du maillot,
ma grand-mère a fait un saut.

Elle a fait ci,
elle ha fait ça,
ma grand-mère
ha fait tout ça!

[3]
A la ronde du couvent
Catherine y est dedans,

elle mange sa soupette
sur une tablette...
(No ho recorda.)

[4]
Aserrín, aserrán
los maderos de San Juan,
los de arriba sierran bien
y los de abajo también:
ri... go...
(Li fan pessigolles.)

[5]
Aquí passe la porcereta,
aquí pòrte eth pa,
aquí pòrte eth formatge,
... eth xicolate,
... eth sucre,
... es biscochos,
... e gorrinet, e gorrinet!
(Quatre vegades això, agafant els
dits d'un a un.)

Hi ha dues cantarelles castellanes més, aïllades i sense cap indicatiu de lloc, al final d'un quadern manuscrit de poesies terminat pels volts de Nadal de 1958 (C2/2-32, f. 79):

[1]
—Vivo en casa de la ... B,
azúcar, canela de la B,
con un cucharón de la B.
¿Cuánto me pide usted,
señorita de la B?
—Té, chocolate y café.

[2]
Ato, ato,
de mil novecientos cincuenta y cuatro.
La gallina ha puesto un huevo
para Carmencita
que ha hecho un juego,
todo el juego sin mover.

I a la tapa anterior d'un quadern de 1959 (HdPJI, C2/2: 35) descobrim una *Continua* [sic] de *Lérida* que no és sinó la lletra d'un joc d'eliminació que ella mateixa esbossa entre parèntesis:

Amarra cachinboli-chin,
ba-lin-ba ka. (el «ka» es el punt de partida del joc)
Chis-pum, maquinari de andar,
palos de librar,
denchupeté, denchupeté,
maquinari de andar,
palos de librar.

(El de la síl·laba *brar*, la última, queda lliure i en lliura un.
Els que queden tornen a començar i, de vegades, quan en queden dos,
l'un pot dir que lliura «la seva camisa», i així s'escapa. El que queda els ha
d'empaitar tots.)

En definitiva, apunts marginals a les tapes dels quaderns i a les darreres planes.
Són mostres d'impressions que li arribaven d'improvís, espontànies i plaents.

Quant a la correspondència, hi ha una pinzellada rellevant del mateix 1959.
Aquella Setmana Santa, Jaquetti es va encaminar a Lisboa, al IX Congrés Inter-
nacional de Lingüística Romànica (31 de març-4 d'abril). Gràcies al pont de Sant
Josep va poder sortir de casa, en cotxe de línia, tres dies abans del Diumenge de
Rams.²¹ Havent arribat el dia 26 de març a Villar Formoso, la frontera de Portugal,
escriu a la seva Guillermina que acabava de visitar Ciudad Rodrigo, «molt plena
de coses d'art, amb un claustre molt interessant i moltes i bellíssimes cases senyo-
rials i palaus» (HdPJI, B1/j-7). I continuava dient: «A més, el dolç fer de les cigo-
nyes; els nens diuen q[ue] *machaca[n] el ajo* perquè fan ta-ca-tac així q[ue] arriben
al niu. Se'n diu el tableteo i és molt dolç de sentir-les. Alces la vista i ja les veus,
sigui on sigui, camí del niu enorme». Llavors, hi posava que els nens de Ciudad
Rodrigo canten:

Cigüeña maragüeña,
súbete a la peña
y dile al pastor
que toque el tambor
con la mano derecha
de Nuestro Señor.

Aquesta lletra es repeteix a la tapa posterior del quadern titulat *Molsa*, de 1959
(HdPJI, C2/2: 33), afegint-l'hi una variant no menys popular:

[Cigüeña maragüeña,
los hijos te se van,²²
la casa te se quema,
esríbeles una carta
que ellos volverán.

21 Aprofitant l'avinentesa, es va detenir a Sòria, El Burgo de Osma, Santo Domingo de Silos, Salamanca i Ciudad Rodrigo, entre altres llocs. I la seva devoció la va portar a Fàtima, «la Vergeta q[ue] s'aparegué als infants» (cartes a Guillermina Jeggle del 20 i del 26 de març de 1959. HdPJI, B1/j-6 i 7).

22 Aquí s'escapava un vers necessari per a la rima: «... van / a vivir al Escorial».

Segons m'indica la senyora Jeggie, a més de les cançons d'infants, a la Palmira li agradaven les endevinalles. Un altre gènere proper a la mainada. Per fer-nos-en una primera idea, disposem de l'apunt «Per un forat petit entra carn sense coure (El didal)», al darrer full del quadern *Poesia. 11 maig 1942 a 11 del juliol 1942* (HdP-JI, C2/1: 7). Prova més clara i extensa és el contingut d'una quartilla manuscrita, que no porta lloc ni data, conservada en un sobre reutilitzat de l'any 1958 (HdPJI, E/1: 4). El «no ho sap» de la núm. 8 torna a suggerir l'oralitat del recull:

- [1] Petit i gros, bocí sense os i l'ull li plora. (La figa.)
- [2] Dos mires, mires,
dos gales, gales,
un bé de mosques
i quatre mangales. (El bou.)
- [3] Venen dos peus menjant un peu.
S'asseuen dos peus en els tres peus.
Hi van quatre peus i se li emporta el peu.
S'aixeca en dos peus, tira els tres peus an el quatre peus i li fa deixar el peu.²³
- [4] Un arbre que tot ho fa:
mel, mill i cordovà (La figa.)
- [5] Plena de dia, buida de nit.
Endevina-ho, si és servit. (La mitja.)
- [6] Una vella, vella, vella que solament té una dent
i amb ella fa córrer tota la gent. (La campana.)
- [7] Soc petita i tinc gran força,
dames i cavallers em porten,
em porten dames i cavallers
per les places i carrers. (La clau.)
- [8] Pan y pan y medio, cinco medios panes,
dos panes y medio, ¿cuántos panes son?²⁴ (No ho sap.)

4. Altres materials folklòrics

A part de les manifestacions infantils, hem pogut resseguir al fons de Palmira Jaquetti altres materials folklòrics, més escadussers i variats encara.

En llengua castellana, hi destaquen quatre cobles «dites per Ida Montoro», al principi del tercer quadern de cançons, de l'agost de 1937 (HdPJI, C4/1: 2c). Són *flamenqueries* que no haurien tingut cabuda en cap missió de l'OCPC:

²³ No resolta. L'home (dos peus) llança un seient trípede (tres peus) al gat (quatre peus) i li fa deixar allò que porta a la boca (un peu de porc).

²⁴ Totes les sumes parcials donen la mateixa solució: «dos panes y medio».

[1]

En la boca, un fandanguillo
traigo a tu disposición,
y en el pecho un corazón
y en esta mano un cuchillo
cargadito de razón.

[2]

Si dije que te quería,
caballero, en aquel tiempo,
eran mis ojos muy niños,
faltos de conocimiento.

[3]

A mi corazón le digo
que no llore, que no llore,
que si tú me has olvidado
ya tengo yo quien me adore.

[4]

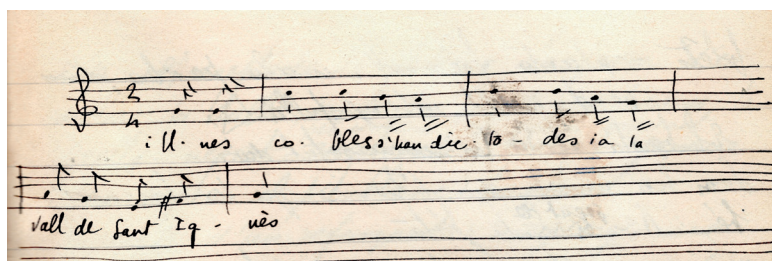
Morenito que te alejas,
dime el camino que sigues
para que envíe mis quejas
por el aire que respire.

La *copla* següent, comunicada per Jesús Beltrán Ramírez, de l'«Alto de la Alberca. Zamora [sic]»,²⁵ figura al costat de les cigonyes de Ciudad Rodrigo, a la tapa del quadern *Molsa* (HdPJI, C2/2: 33). És la girada burlesca d'una ronda galant, de l'estil «Del cielo cayó una rosa...». Hi trobo a faltar un vers, entre el segon i el tercer (reconstrucció en cursiva):

Del cielo cayó una zorra
atada con un cordel,
[con un letrado que dice]
el que la pille, pa él es.

Passant ara als materials catalans, a la penúltima plana d'un quadern de poesia escrit a l'estiu de 1941 (HdPJI, C2/1: 3) hi ha un íncipit de *La flor del pèsol* recollit al Meix Vell de Lladurs (Solsonès), la casa on vivia la seva tia Dolores Isant (Clotet 2021: 148-157):

música 1:

Unes cobles s'han dictades i a la vall de Sant[a] Ignès,
li diuen la flor del pèsol de tan bonica que n'és...

Tot el que he pogut treure d'un home molt vell, indigent i captaire d'ofici,
a la comarca de Solsona.

Meixbell [sic], juliol 1941, cançó començada d'un vellet, d'ofici d'anys,
captive. Començada la cançó, no l'ha volguda continuar.

²⁵ La Alberca és al sud de la província de Salamanca.

Fixem-nos també en el poema enviat a l'escriptora M. Antònia Salvà el 3 d'octubre de 1946, «La velleta de cent anys que canta i fila» (Oriol 2021: 376-377). Jaquetti l'havia fet l'estiu de 1944, a propòsit d'una dona de Formentera que tenia 103 anys. Ho sabem gràcies al quadern inèdit *Revisió de poesia. / Quadern corresponent a la desglossa / del quad[ern] de fi de juliol 1944 que conté / poesia d'Eivissa i Formentera* (HdPJI, C2/2: 6, f. 22).²⁶ Doncs bé, al capdavant d'aquest poema s'hi situa una cançoneta recollida a la bona velleta. Fa com segueix:

Cançó popular de Formentera
Qui pogués ésser cargol
per anar en ses frescades
i descansar en son sol.

Els apunts folklòrics de l'excursió a les Pitiüses els va cedir al mestre Pujol, que els devia portar a l'Institut Español de Musicologia. No tinc notícia que hagin reaparegut, ni al CSIC ni al Centre de Documentació de l'Orfeó Català (CEDOC).

L'estiu següent, 1945, Jaquetti visitava les falles d'Isil, i documentava sobre el terreny tres corrandes ballades al voltant de la foguera de Sant Joan i vuit cançons de noces (Rebés 2021b).

Com que no tot havien de ser cançons, ella, que era tan religiosa,²⁷ no va tenir inconvenient a recollir una oració popular, potser a Barcelona. Apareix al dors del programa d'un concert d'orgue que va tenir lloc al Palau Nacional de Montjuïc el 10 d'abril de 1944:

La goma no ho esborra,
però hi faig el senyal de
la Creu † per
apartar el dimoni,
Déu ens en guard.

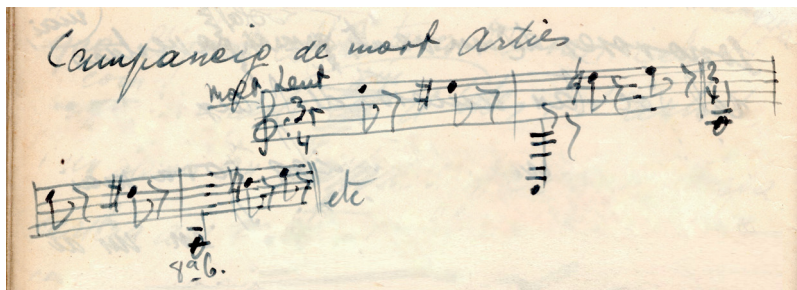
Ja havia anotat remeis supersticiosos al Pallars, el 1926. Són onze «receptes», que en diu ella, de màgia pura i de màgia afaixonada d'experiència botànica: «Tirar al foc tants grans de sal com berrugues, i escapar-se»; «Sembrar pèsols en terra petjada, que no els deixi néixer, i tants com berrugues»; «Conteu les berrugues, de la xica a la grossa, i prendreu tantes fulles de reboll, que deixareu entre dues pedres»; «El dia de San[t] Joan... sortiu de casa, i amb la primera herba que topareu, ni que sigui[n] ortigues, us untareu les berrugues (Cura radical, amb testimonis)»; «El dia de San[t] Joan, abans de sortir el sol... aneu a un noguer, pegueu mossegada a un *mostoll* (anou tendra), en premeu la meitat i la mengeu. Mentre s'asseca la mitja nou del noguer, se us fon el goll», etc. (OCPC, C-205, II).

Canviant un altre cop de tipologia, pertanyen a l'àmbit de la comunicació un toc de campanes i tres crits o reclams de carrer. Així interpretava Jaquetti el campaneig de mort d'Arties, a la plana final d'un quadern de poesia de 1954 (HdPJI, C2/2: 24, f. 40):

²⁶ Potser com a record de la visita de 1944, Mn. Isidor Macabich li va regalar un exemplar d'*Eivissenca. Miratges, amb la dedicatòria «Para la delicada poetisa Da. Palmira Jaquetti. Afecuosamente. El Autor»* (HdPJI, N/3).

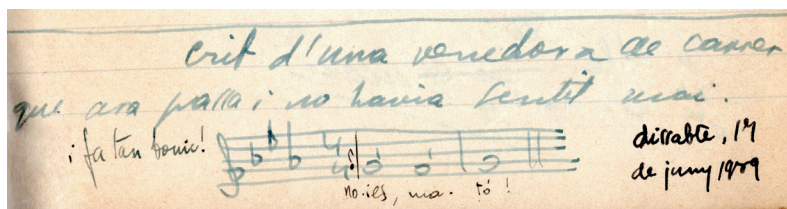
²⁷ He remarcat en altres ocasions la fe de Jaquetti. Sobre la seva espiritualitat, en general, vegeu Roma (2021).

música 2:

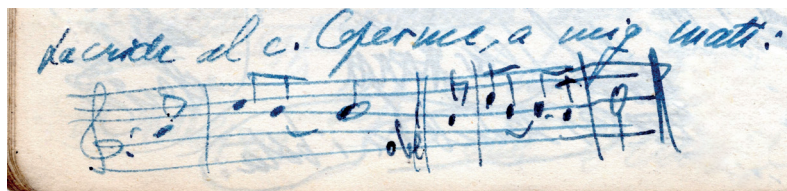

Els crits de carrer pertanyen al paisatge sonor de Barcelona. Primer, el d'una venedora «que ara passa i no havia sentit mai, i fa tan bonic!»: “Noies, mató!”. Dissabte, 17 de juny, 1939» (HdPJI, C4/1: 5, a sota del núm. VII-82).

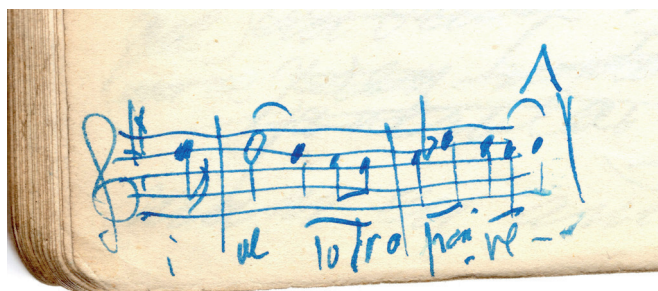
música 3:

I aquests altres després, atrapats al vol l'any 1960 (HdPJI, C2/2: 36, f. 62 i 90):
música 4:

música 5:

Llàstima que no es decidís a escriure el cant del sereno d'El Burgo de Osma, durant el viatge a Portugal: «Acabo de sentir una cosa molt bonica: el pregó del sereno. Ha anunciat les cinc. I l'he sentit sota la finestra i més lluny després. Ho canta com si ho brodés» (carta a Guillermina Jeggle del 21 de març de 1959, HdPJI, B1/j-6).

Cal advertir, però, que els mimologismes del quadern de poesia núm. 24, de 1948 (HdPJI, C2/1: 24) són copiats de Joan Amades (1933). Llàstima. Malgrat tot, l'interès que perden d'una banda, ara que sabem d'on venen, el guanyen d'una altra, com a senyal d'atenció permanent a les contalles populars, encara que fos en qualitat d'estudiosa lectora.

5. Conclusions

Les mires del col·lector de folklore se situen més enllà de l'interès particular, atenyen al fons comú de la societat. El folklorista treballa en benefici del patrimoni col·lectiu. Les missions de Palmira Jaquetti responien a aquest principi essencial, servir la cultura catalana. Ara bé, arran de la crisi de patiment i desengany que ella mateixa descriu com a «tragèdia personal», entre 1934 i 1939, amb el punt culminant de l'any 1937, Jaquetti empenirà un camí nou, íntim i solitari «de recerca de l'infinit», entregada a la creació de música i poesia. I, a partir de 1945, donarà per tancada la missió recol·lectora de cançons populars.

Tanmateix, segons hem volgut demostrar al llarg de l'article, els seus lligams amb el folklore no s'acabaran aquí. Emmarcats en un context diferent, d'inspiració artística o d'estudi, apareixen al seu fons privat diversos materials d'interès folklòric, certament esporàdics, consistents, sobretot, en cançons i cantarelles populars d'infants, catalanes i castellanen, però també en francès i aranès. Altres expressions etnopoètiques i etnomusicals, com ara les endevinalles, el toc de campanes i els crits de carrer, completen el panorama de curiositats esporàdiques que Jaquetti tenia garbejades *per se*, sovint de manera marginal, a les planes i a les tapes dels seus quaderns de creació musical i literària. Una grata troballa que no ens hauria de sorprendre, tot considerant que era la dona que havia treballat amb més esforç i entusiasme per a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya.

6. Referències bibliogràfiques

- AMADES, Joan (1933): *El llenguatge de les bèsties i de les coses*. Barcelona: La Neotípia.
- BARALLAT, Celestí (1874): «Bibliografía. Jochs de la infancia, per D. Francisco Maspons y Labrós, advocat, socio honorari de la academia de Bonas Llettras». *La Renaxensa* núm. 25 (10 de setembre): 306-308; núm. 26 (20 de setembre): 320-321.
- CLOTET, M. Àngels (2021): *Les cosines Isant: La iaia Maria Codina Isant i Palmira Jaquetti Isant*. [Solsona:] Gràfiques Muval (ed. de l'autora).
- JAQUETTI, Palmira (1960): «La comptina». Dins *Atti dell'VIII Congresso Internazionale di Studi Romanzi (Firenze, 3-8 aprile 1956)*, vol. 2. Florència: Sansoni, p. 567-599.
- MASPONS, Francesc (1874): *Jochs de la infancia*. Barcelona: Estampa de Frederich Martí y Cantó.

- MASPONS, Francesc (1928): *Jocs d'infants*. Barcelona: Barcino.
- MASSOT, Josep (ed.) (1996): *Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials*, vol. VI. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2021a): «Cartes de Palmira Jaquetti a Rafael Patxot i Jubert (1938-1939)». Dins *A la ciutat dels llibres. Cinquena sèrie*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 39-80.
- (2021b): «Cartes de Palmira Jaquetti a Lluís Nicolau d'Olwer». Dins *A la ciutat dels llibres. Cinquena sèrie*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 81-95.
- (2021c): *Caçadors de cançons. Les missions de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya 1920-1940*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MILÀ, Manuel (1862): «De algunas representaciones catalanas antiguas y vulgares. IV y último: Danzas». *Revista de Catalunya* núm. 2: 263-284.
- ORIOL, Carme (2021): *Em lliga la beutat de cada flor. Poesia escollida de Palmira Jaquetti i Isant*. Tarragona: Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili.
- REBÉS, Salvador (en premsa): «Palmira Jaquetti i Isant. “Tota la vida, una llum”. Biografia». Dins *Llum a l'ànima. Palmira Jaquetti. 1895-1963*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- (2021a): «“Vaig comprendre què devia als meus pares”. Apèndix a la biografia de Palmira Jaquetti i Isant». Dins *Palmira Jaquetti. Quaderns de la Càtedra Josep Anton Baixeras 7*. Tarragona: Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili, p. 65-83.
- (2021b): «Dues visites de Palmira Jaquetti a Isil, 1926 i 1945». Dins *Miscel·lània etnopoètica*, a cura de Xavier ROVIÓ; Carme RUBIO; Emili SAMPER. La Vall d'Uixó: Grup d'Estudis Etnopoètics de la Societat Catalana de Llengua i Literatura, filial de l'Institut d'Estudis Catalans, p. 69-87.
- (2021c): «Inventari del fons documental de Palmira Jaquetti i Isant, propietat dels hereus de Palmira Jaquetti i Isant (HdPJI)», doc. PDF dipositat al Centre de Documentació de la Direcció General de Cultura Popular i Associacionisme Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- ROMA, Josefina (2021): «De la natura i la divinitat. Apunts d'espiritualitat a les memòries de Palmira Jaquetti a l'Obra del Cançoner Popular». Dins *Llum a l'ànima. Palmira Jaquetti. 1895-1963*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya [en premsa].
- ROS-FÁBREGAS, Emilio (2020): «El cuaderno de campo de Palmira Jaquetti (1895-1963) sobre la Misión M12 (Barcelona, 1945) en el Fondo de Música Tradicional IMF-CSIC: introducción y edición». *Anuario Musical* núm. 75: 229-241.
- VIDAL, Gaietà (1874): «Al Sr. D. Francisco Maspons parlantli del llibre *Los jochs de la infancia*». *La Renaxensa* vol. V, núm. 1 (15 d'octubre): 26-28; núm. 2 (31 d'octubre): 56-63.

IMATGE: «Mostra de les cançons populars enviades per Carles Riba, l'any 1936».

